

İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi
Journal of the Human and Social Science Researches
[2147-1185]

[itobiad], 2019, 8 (2): 1188/1202

**Hayâlî'nin "Satar" Redifli Gazelinin Şerhi ve Yapısalıcı Açından
İncelenmesi**

Examination of Hayâlî's Ghazel with the Rhyme of "Satar" in Terms
of Commentary and Structure

Fırat SEVİNÇ

Dr., Bitlis İl Milli Eğitim Müdürlüğü

Dr., Bitlis Provincial Directorate of National Education

firatsevinc13@gmail.com

Orcid ID: 0000-0003-3618-5169

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type : Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received : 25.01.2019
Kabul Tarihi / Accepted : 13.04.2019
Yayın Tarihi / Published : 23.06.2019
Yayın Sezonu : Nisan-Mayıs-Haziran
Pub Date Season : April-May-June

Atıf/Cite as: SEVİNÇ, F. (2019). Hayâlî'nin "Satar" Redifli Gazelinin Şerhi ve Yapısalıcı Açından İncelenmesi. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 8 (2), 1188-1202. Retrieved from <http://www.itobiad.com/issue/44987/517782>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU Since 2012 - Karabuk University, Faculty of Theology, Karabuk, 78050 Turkey. All rights reserved.

Hayâlî'nin "Satar" Redifli Gazelinin Şerhi ve Yapısalcı Açından İncelenmesi

Öz

Hayâlî, 16. yüzyılın ve klasik Türk şiirinin en büyük şairlerindendir. Bu çalışmada Hayâlî'nin "satar" redifli gazeli ele alınmıştır. Gazel klasik usulle şerh edilmiş, daha sonra ses ve söz tekrarları açısından incelenmiştir. Ses ve söz tekrarları yapısalcı anlayış çerçevesinde ifade edilmiştir. Hayâlî'nin "satar" redifli gazeli remel bahrinin "fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün" kalıbıyla yazılmıştır. Gazelin kafiyesi tam kafiyedir. Kullanılan kelime sayısı 88 olup bu kelimelerin 23 tanesi imalelidir. Gazelde med ve zihaf yapılmış kelimeler mevcuttur. "A" ve "n" sesleri fazlaca kullanılarak asonans ve aliterasyon yapılmıştır. Hayâlî'nin Arapça, Farsça ve Türkçeyi yüzdeler olarak birbirine yakın oranlarda kullanması onun üç dile olan hâkimiyetini göstermiştir. Hayâlî'nin gazelinde âşık ve sevgili görülmektedir. Âşığın sevgiliye hayran olduğu ve didaktik bir karakter sergilediği görülür. Sevgili ise güzelliğiyle ön plana çıkar. Hayâlî, gazelinde müstağni olunması hususunda nasihat eder.

Anahtar Kelimeler: Hayâlî, Gazel, Beyit, Âşık, Sevgili.

Examination of Hayâlî's Ghazel with the Rhyme of "Satar" in Terms of Commentary and Structure

Abstract

Hayâlî is one of the greatest poets of the 16th century and the classical Turkish poetry. In this paper, Hayâlî's ghazel with the rhyme of "satar" is discussed. Ghazel was interpreted with classical method and then examined in terms of sound and word repetitions. Sound and word repetitions were expressed within the scope of a structuralist understanding. Hayâlî's ghazel with the rhyme of "satar" was written with Remel Bahri's form of "fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün". Ghazel has a whole rhyme. The number of words used is 88 and 23 of these words are induced. In ghazel, there are shortened and shut-open words. Assonances and alliterations were performed using the sounds "a" and "n" frequently. Hayâlî's use of Arabic, Persian and Turkish in close percentages proves his dominance over three languages. Minstrel and beloved are seen in Hayâlî's ghazel. It is seen that the minstrel adores the beloved and displays a didactic character. The beloved, on the other hand, comes to the fore with its beauty. In his ghazel, Hayâlî gives advice on being abstemious.

Keywords: Hayâlî, Ghazel, Couplet, Minstrel, Beloved.

Giriş

16. yüzyıl divan şairlerinden olan Hayâlî, Zâtî ve Bâkî arasındaki şairlerin en büyüğü (Mengi, 1995: 156) olarak kabul edilir. Asıl adı "Mehmed", lakabı "Bekâr Memî"dir (Kurnaz, 1998: 5). Selanik'e kırk kilometre mesafede olan Yenice Gölü'nün doğu sahilindeki Vardar Yenicesi'nde doğmuştur (Şentürk ve Kartal, 2015: 344). Kuvvetli bir tahsili yoktur. Küçük yaşlarda tasavvufla tanışmıştır. Bunda Baba Ali Mest-i Acemî isimli bir Kalenderî'nin o bölgeye gelmesinin etkisi vardır.

Hayâlî, Kalenderilerle birlikteyken onlardan etkilenmiş ve tasavvufi düşünce sistemini kavramaya başlamıştır. Kalenderilerle birlikte diyar diyar gezmiş, onların tasavvufla ilgili düşüncelerini şiirlerine yansıtmıştır. Daha sonra İstanbul Kadısı Sarıgürz Nureddîn'in himmetiyle Kalenderilerden ayrılıp tahsiline devam etmiştir. Bir süre Defterdar İskender Çelebi'nin yanında kalmış, Kanunî Sultan Süleyman'ın lütfuna mazhar olmuştur (Şentürk, 2016: 243).

Hayâlî, her şeyden önce müstağni bir şahsiyettir. Büyük iltifatlara, ikbal ve imtiyaza mazhar olmasına rağmen ârifâne tavrına hanel getirmez (Nâci, 1995: 216). Kimsenin malına, parasına tenezzül etmez. Başkalarının, ihtiyaçlarını karşılamasını reddeder. Ancak bu şekilde Allah'a yakın olabileceğini düşünür. Bunu birçok beytinde de ifade eder. Bu düşüncenin oluşmasında daha küçük yaşta Kalenderilerle birlikte olmasının ve onların benimsedikleri tasavvufi anlayışın payı vardır.

Kalenderiler bohem bir hayat yaşarlar. Maddi hiçbir beklentileri yoktur. Giyime kuşama önem vermezler. Bu çizgide ilerleyen Hayâlî hakkında Âşık Çelebi: "yanında dîbâ-yı murassa ile kabâ-yi murakka bir idi. Ol cihetten gâh dülbend-i büleldâne ve gâh şeb-külâh-ı levendâneye mâil idi" (Kurnaz, 1996: 28) der.

O, ömründe sadece dostlarının teşviki ve ısrarıyla makam istemiş fakat daha sonra çok pişman olmuştur. Makam isteğini:

"Tarîkat ehlidir sâhib-vilâyet tûğ-ı sultânî

Nihâyet yolların göstermeğe gönderdi Hak anı" (Tarlan, 1992: 15)

"Gerçek sipahilerle yine oldu hem-sefer

Gûyâ Hayâlî Rumelinin kethüdasıdır" (Tarlan, 1992: 15)

beyitleriyle dile getirmiştir.

Hayâlî; dost canlısı, samimi, alçak gönüllü ve cömert bir insandır. İnsanları kırmaktan kaçınır. Yalnız bir keresinde ve şiddetli bir tahrikten sonra kaba bir şiir yazmak zorunda kalır (Gibb, 1999: 54). Bu durum zamanın önemli şairlerinden olan Taşlıcalı Yahya Bey'in hiciv dolu bir şiir yazmasından dolayı meydana gelir.

Latîfî, tezkiresinde Hayâlî'nin yüce bir şan ve eşsiz yeteneğiyle ortaya çıkıp dünyanın bilgesi ve yegânesi ve çağının tek kişisi olduğunu (İsen, 1999: 225) belirtir. Öyle ki Safî Rum, Hayâlî'yi ünlü İranlı şair Hafız'la denk tutar. Buradan Hayâlî'nin ne derece önemli bir şair olduğu anlaşılmalıdır (Tarlan, 1992: 19-20).

Hayâlî'nin şiirlerinin büyük bir kısmı derin tasavvufi düşüncelerle doludur. Ele aldığımız "satar" redifli gazel de Hayâlî'nin bu düşüncelerini yansıtır. Gazel, Hayâlî'nin tasavvufi düşünceleri göz önünde bulundurularak klasik tarzda şerh edilecek, ses ve söz özellikleri bakımından yapısalcı anlayışla değerlendirilecektir.

Gazel

Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün

1. Hatt-ı miskînin lebinde anber-i sârâ satar
Ruhların mihrü muhabbet benlerin sevdâ satar
2. İdgehde sen dükkân açtın sulu şeft-âlûye
Nâr-ı hasretle yanıp âşıkların eyvâ (ayva) satar
3. Dilde peykânından ayrılmaz hayâli hâlinin
Güviyâ tıfl-ı Habeştir Ka'bede hurmâ satar
4. Çarh-ı gerdûn mâh-ı nev na'liyle oldu müşteri
Leblerin bâzâr-ı hüsn içre görüp helvâ satar
5. Rindler vardır harâbat içre bir sâgar meye
Taht-ı Cemşîdi girev kor efser-i Dârâ satar
6. Gûşe-i bî-tûşe-i fakr içre bir kemter gedâ
Vakt olur kim pâdişâh-ı dehre istignâ satar
7. Yûsuf-ı Mısr-ı belâgatdir Hayâli dostum
Anun için kendiyi kıymetle bî-pervâ satar (Tarlan, 1992: 113).

1. Gazelin Şerhi

1. Beyit: Hatt-ı miskînin lebinde anber-i sârâ satar
Ruhların mihrü muhabbet benlerin sevdâ satar

(Misk kokulu ayva tüylerin dudağında saf amber satar. Yanaklarının güneşi muhabbet, *benlerin* sevda satar.)

Hayâlî, gazeline sevgilinin güzelliğiyle ilgili özellikleri vererek başlar. Sevgilinin dudağının üstündeki ayva tüyelerinin kokusunu katıksız amber kokusuna, yanağını güneşe, *benlerini* de kara sevdaya benzetererek teşbih yapar.

Ayva tüyleri, yanak ve *benin* tasavvufi manada bir birlikteliği vardır. Sevgilinin yanakları, beyazlığı ve parlaklığı bakımından söz konusu edilir. Yanaklar ilahi cezbeyle sahiptir ve vahdete işaret eder. Tasavvufi manada ayva tüyleri kesrettir ve küfrü temsil eder. *Ben* ise âşığın aklını başından alarak onu kara sevdaya düşürür. Bu yüzden kâfirdir. Ayrıca Hayâlî, sevda sözcüğüyle *benin* rengine de vurgu yapar. Beyitte *hatt, leb, ruh ve ben* sevgilinin güzelliğiyle ilgili olarak kullanıldığından tenasüp sanatı vardır.

2. Beyit: İdgehde sen dükkân açtın sulu şeft-âlûye

Nâr-ı hasretle yanıp âşıkların eyvâ (ayva) satar

(Sen bayram yerinde sulu şeftaliye dükkân açtın. Âşıkların, hasret ateşiyle yanıp ayva satar.)

İlk mısradaki şeftali, sevgilinin dudaklarıdır ve dudaklar şeftaliye benzetildiği için açık istiare yapılmıştır. Sevgilinin bayram yerinde dükkân açması, yüzünü açması ve dudaklarını göstermesi anlamındadır.

Sonraki mısradaki kullanılan *eyvâ*, ayva meyvesidir. Ayva sarı renktedir. Âşık, sevgilinin hasretinden dolayı sararıp solmuştur. *Eyvâ* kelimesinin diğer anlamı da *eyvâhtir*. Âşık, sevgilinin dudaklarını görünce bu dudaklara kavuşmanın hasretiyle yanmaya başlar. Âşığın *eyvâh* demesinin bir diğer anlamı da rakiplerin sevgilinin dudağını görebilmesi ihtimalidir. *Eyvâ* kelimesi bu anlamlardan dolayı tevriyeli kullanılmıştır.

Dudağın şeftaliye benzetilmesi, dudaktan dökülen kelimelerin tatlı ve etkileyici olduğundan. Bu sözler âşığı çok etkiler ve âşık kendinden geçer.

3. Beyit: Dilde peykânından ayrılmaz hayâli hâlinin

Güyyâ tıfl-ı habeştir Ka'bede hurmâ satar

(Beninin hayali, gönülde kirpiğinden ayrılmaz. Sanki Kâbe'de hurma satan Habeşli çocuk gibidir.)

Diğer beyitlerde olduğu gibi bu beyitte de sevgilinin özelliklerine yer verilmiştir. İlk mısradaki kullanılan *peykân* ve *hâl* birliktelik arz etmektedir. Bu şekilde sevgilinin güzelliği daha etkili bir hâle getirilmiştir. Âşığın ancak hayalinde sevgilinin *benini* ve kirpiklerini bir araya getirmesi sevgilinin ulaşılmazlığını gösterir.

Sevgilinin *beni* Habeşli çocuğa teşbih edilmiştir. Tasavvufi manada Kâbe âşığın gönlüdür. Habeşli çocuk nasıl ki Kâbe'de bulunuyorsa sevgilinin *beni* de âşığın gönlünde bulunur. *Ben* aynı zamanda küfrü temsil ettiğinden dolayı âşığı ilahi aşktan alıkoyan bir unsurdur. *Peykân*, âşığın gönlünün ayrılmaz bir parçasıdır. Habeşli çocuk da işi gereği hurmayı yanından ayıramaz. Bu anlamlardan dolayı *peykân* ve *hurma, tıfl-ı Habeş ve ben, Kâbe ve dil* (gönül) arasında müşevveş leff ü neşr vardır.

4. Beyit: Çarh-ı gerdûn mâh-ı nev na'liyle oldu müşteri

Leblerin bâzâr-ı hüsn içre görüp helvâ satar

(Dönen felek, güzellik pazarında dudaklarını helva satarken görüp yeni ayla birlikte müşteri oldu.)

Klasik Türk şiirinde felek uğursuz ve döneç olarak bilinir. Felek bu beyitte bu manalardan sıyrılmış, şanslı bir konuma getirilmiştir. Bunda feleğin yeni ayla birlikte kullanılmasının etkisi vardır. Yeni ayın (mâh-ı nev), belli zamanlarda ayın hilal şeklinde görünmesi anlamıyla birlikte gecenin ortaya çıkışı esnasında ayın kendini göstermesi anlamı da mevcuttur. Gecenin başlamasıyla birlikte felek kendisinin hatibi ve kadısı (Pala, 1995: 413) olan ve aynı zamanda uğurlu olarak kabul edilen müşteri yıldızına dönüşür. Bu beyitte felek kişileştirildiğinden dolayı teşhis sanatı yapılmıştır.

Müşteri bu beyitte tevriyeli olarak kullanılmıştır. Müşterinin satın alan ve yıldız anlamları vardır. Felek, sevgilinin dudaklarını gördüğünde hem uğursuzluktan kurtulmuş hem de sevgilinin dudaklarına müşteri olmuştur.

Güzellik pazarı sevgilinin güzelliğiyle ilgili unsurların toplamıdır. Felek beyitte sevgilinin dudaklarına dikkat eder. Dudaklar hem görünüm itibarıyla feleğe bir neşe verir hem de o dudaklardan dökülecek birkaç tatlı söz felek için kıymet arz eder.

Beyit genel anlamda düşünüldüğünde âşığın feleğe özendiği anlamı çıkarılabilir. Çünkü felek sevgilinin dudaklarına müşteri olmuştur. Bu, âşığın da istediği bir durumdur.

Beyit tasavvufi anlamda ele alındığında mürşidin dudaklarından çıkacak olan esrarlı sözlerin veya iltifatların, müridi ne kadar mutlu edebileceği anlamı elde edilebilir.

5. Beyit: Rindler vardır harâbat içre bir sâgar meye

Taht-ı Cemşîdi girev kor efsar-i Dârâ satar

(Meyhanelerde öyle rindler vardır ki bir kadeh şarap için Cemşîd'in tahtını rehin bırakır, Dârâ'nın tacını satarlar.)

Tamamen tasavvufi olan bu beyitte anlamın kuvvetli olması için mitolojik şahsiyetler kullanılmıştır. Bunlar *Cemşîd* ve *Dârâ*'dır. Büyük padişah anlamına gelen Cem ve ışık anlamına gelen Şîd'in birleşmesiyle ortaya çıkan *Cemşîd* ismi (Levend, 1984: 156-157), gücü ve iktidarı temsil eder. Aynı şekilde *Dârâ*, tâcı ve tahtıyla dillere destan olmuş bir hükümdar ve aynı zamanda ululuk, azamet ile şaşaa sembolüdür (Tökel, 2000: 155).

Hayâli, *harâbatı* (meyhane) dergâha, *sâgarı* gönle, *meysi* de aşka benzeterek açık istiare yapmıştır. *Rindler* dergâhın mensuplarıdır. Bunlar öyle kişilerdir ki gönle düşecek Allah aşkı için *Cemşîd*'in tahtı ve *Dârâ*'nın tacıyla ifade edilen bütün dünya malını feda ederler.

Bu beyitte Hayâli, mutasavvıf bir şahsiyetin profilini de ortaya koymaktadır. Allah aşkına ulaşmak isteyen bir insan bütün dünyevi zevkleri elinin tersiyle itmelidir. Yoksa Allah aşkına mazhar olamaz. Hatta bazı sufilerin zaman zaman dünyadan uzaklaşıp Allah aşkına kavuşmak için mağaralarda

yaşamayı tercih ettikleri bilinmektedir. Mecnun'un Leyla'yı, yani gerçek aşkı olan Allah'ı çöllerde araması kafasındaki dünyevilikten arınmak içindir.

Taht, Cemşîd, efsar ve *Dârâ* kelimeleri hükümdarlıkla; *rind, harâbat* (dergâh), *sâgar* (gönül) ve *mey* (aşk) âşğın hâlleriyle ilgili olduğundan kelime gurupları kendi aralarında tenasüplü kullanılmıştır.

6. Beyit: Gûşe-i bî-tûşe-i fakr içre bir kemter gedâ

Vakt olur kim pâdişâh-ı dehre istignâ satar

(Fakirlik içinde azığı bile olmayan yoksul bir aciz, zaman olur ki dünya padişahına tok gözlülük satar.)

Bu beyit bir önceki beyitte verilen anlamı tamamlamaktadır. Tasavvufta fakr kelimesiyle insanlara muhtaç olmamak gerektiği ve tek dayanağın Allah olduğu vurgulanmıştır. Fakr kavramı başından beri mutasavvıflar tarafından bir makam olarak ele alınmış, benimsenmesi gereken bir hayat tarzı şeklinde takdim edilmiştir. İhtiyaç ve noksanlık gibi manalara gelen bu kelime, tasavvuf tarihi içerisinde zamanla "Allah'tan başka herkesten, her şeyden müstağni olmak ve sadece Allah'a muhtaç hale gelmek, şeklinde yorumlanmıştır" (Aşkar, 1998: 288). Beyitte *gedâ* ve *pâdişâh*ın Allah indinde eşit olduğu vurgulanarak öğretici bir tavır takınılmıştır.

Beyitte *gedâ* ve *pâdişâh* kelimeleri arasında tezat sanatı vardır. Ayrıca *fakr, istignâ* ve *bî-tûşe* kelimeleri arasındaki anlam bağlantısından dolayı tenasüp yapılmıştır.

7. Beyit: Yûsuf-ı Mısr-ı belâgatdir Hayâli dostum

Anun için kendiyi kıymetle bî-pervâ satar

(Dostum! Hayâli, belagat ülkesinin Yusufuludur. Ondan dolayı kendini kıymetle ve korkusuzca satar.)

Hayâlî, bu beyitte kendisini *Yûsuf* a teşbih etmiştir. Bu teşbih hem belagatle hem de karakteristik değerle ilgilidir. *Mısr* kelimesiyle yakın anlam verilmiş olup ülke anlamı kastedildiğinden tevriye vardır. Beyitte *Yûsuf* un Aziz demekle maruf Katifer tarafından altınla tartılarak (Onay, 1996:504) satın alınmasına ve söyleyişinin güzelliğine telmih yapılmıştır. Hayâlî kendisini söyleyiş bakımından *Yûsuf* a benzetmiş ve iltifat görmek istemiştir.

Kendini pervasızca satması, sözlerinin kıymetli oluşu anlamına gelir. Hayâlî'nin tasavvufun etkisinde bir şahsiyet olduğunu göz önünde bulundurmak gerekir. Tasavvufta hakikat olan sözler her şeyin üstündedir. Bu sözler dünyaya bedeldir. Onlar Allah tarafından ilham edilmiştir. Tarihte bazı mutasavvıfların, söyledikleri değerli sözlerden dolayı öldürüleceklerini bildikleri halde sözlerinden dönmedikleri ve neticede öldürüldükleri bilinmektedir. Hayâlî'nin pervasızlığı da bu duruma benzer.

2. Gazelin Yapısalıcı Bakımdan Değerlendirilmesi

2.1. Vezin

Hayâlî'nin bu gazeli remel bahrinin "fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün" kalıbıyla yazılmıştır. Bu kalıp 741 şiiri ihtiva eden Hayâlî Divanı'nda en çok kullanılan kalıptır. Divandaki 668 gazelden 284 tanesinde ve 15 kasidede (Kurnaz, 2019: 22) bu kalıp kullanılmıştır. Divanda bu kalıbın toplam kullanım oranı %40.35'tir.

2.2. İmale, Zihaf, Med ve Ulama

Arapça'da "uzatma, çekme ve bir tarafa eğme" anlamlarına gelen imale, aruzda kelimeyi aruz ölçüsüne uydurmak için kısa hecenin uzatılarak okunmasına (İpekten, 1994: 130) denmiştir. Ele aldığımız gazelde 23 adet imale bulunmaktadır. Bunlar koyu puntıyla ve altı çizilerek belirtilmiştir.

1. Beyitte: lebinde, anber-i, mihrü
2. Beyitte: idgehde, sulu, şeft-âlûye, hasretle
3. Beyitte: hayâli, tıfl-ı, Ka'bede
4. Beyitte: na'liyle, oldu, içre
5. Beyitte: meye, Cemşîdi, efser-i
6. Beyitte: gûşe-i, tûşe-i, pâdişâh-ı
7. Beyitte: Yûsuf-ı, Mısr-ı, içün, kendiyi

İmaleli bu kelimelerden *sulu*, *oldu*, *içre*, *içün* ve *kendi*yi Türkçe; *leb*, *mey*, *mihr*, *şeft-âlû*, *Cemşîd*, *efser*, *gûşe* ve *pâdişâh* Farsça; *anber*, *hasret*, *hayâl*, *tıfl*, *Ka'be*, *na'l*, *tûşe*, *Yûsuf* ve *Mısr* Arapça kökenlidir. *İdgeh* ise Arapça-Farsça bileşik bir sözcüktür.

Vezin gereği kapalı bir hecenin açık okunmasına zihaf denir. Gazelde ikinci beytin ilk mısrasında iki kez zihaf yapıldığı görülür. Zihafı heceler koyu puntıyla ve altı çizilerek belirtilmiştir.

2. Beyitte: idgeh, şeft-âlûye

Bir heceyi vezin gereği bir kapalı bir açık olacak şekilde bir buçuk sese çıkarmak anlamına gelen med, gazelde üç beyitte görülür. Altı çizili kalın puntolu kelimeler vezin gereği bir kapalı bir açık okunmuştur.

2. Beyitte: şeft-âlûye
5. Beyitte: Rindler
7. Beyitte: dostum

Hayâlî, bu gazelde üç adet ulama yapmıştır. Yapılan ulamalar aşağıda gösterilmiştir.

2. Beyitte: dükkan_açtun

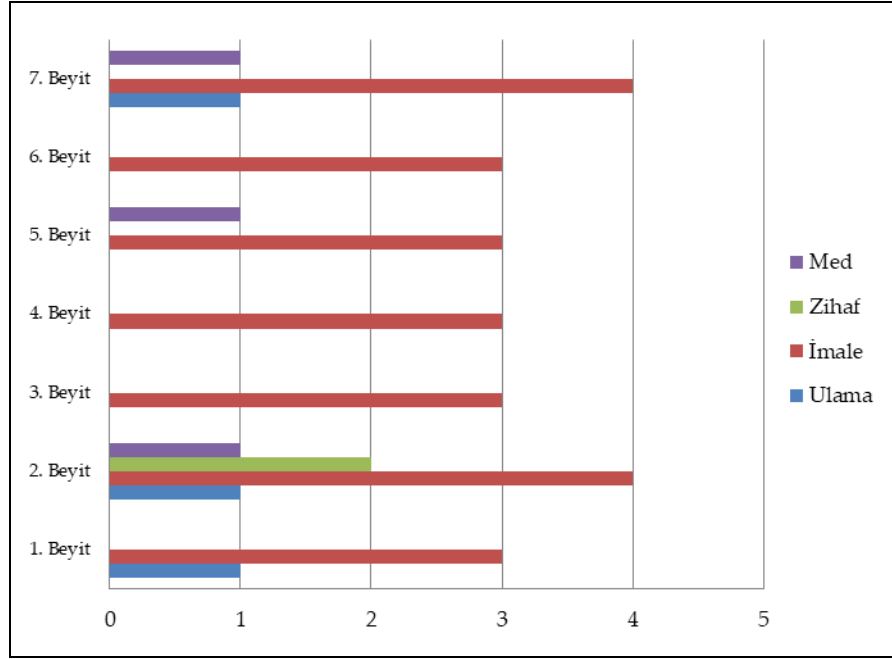

3. Beyitte: peykânından_ayrılmaz

7. Beyitte: anun_çün

Grafik 1: Vezin Unsurlarının Beyitlere Göre Dağılımı

2. 3. Kafiye ve Redif

Kafiye ve redif şiirin söyleyişine güzellik ve akıcılık katan unsurlardır. Klasik Türk şiirinin asırlardır hatta günümüzde bile zevkle okunup söylenmesini sağlayan şekilsel özelliklerdir. Hayâlî bu gazelde redif olarak "satar" sözcüğünü kullanmıştır. Gazelin geneli göz önünde bulundurulduğunda "satar" redifinin Hayâlî'nin tasavvufi düşüncesi ve yaşam biçimiyle örtüştüğü görülür. Bu redif gazele her şeyi terk edip sadece Allah'a yönelme havası katmıştır.

Gazelde kullanılan kafiye "â" şeklindedir. Bu da tam kafiye'dir. Gazelin alındığı kitapta kafiye'yi oluşturan harflerin hepsi kapalı değildir. Mesela 1. beyitteki *sevdâ*, 3. beyitteki *hurmâ* ve 4. beyitteki *helvâ* (Tarlan, 1992:113) kelimelerindeki "a" seslerinin açık olduğu görülür. Ancak lügate bakıldığında bu üç kelime de kapalıdır. (Devellioğlu, 1995: 354-383-946).

2.4. Söz Tekrarları

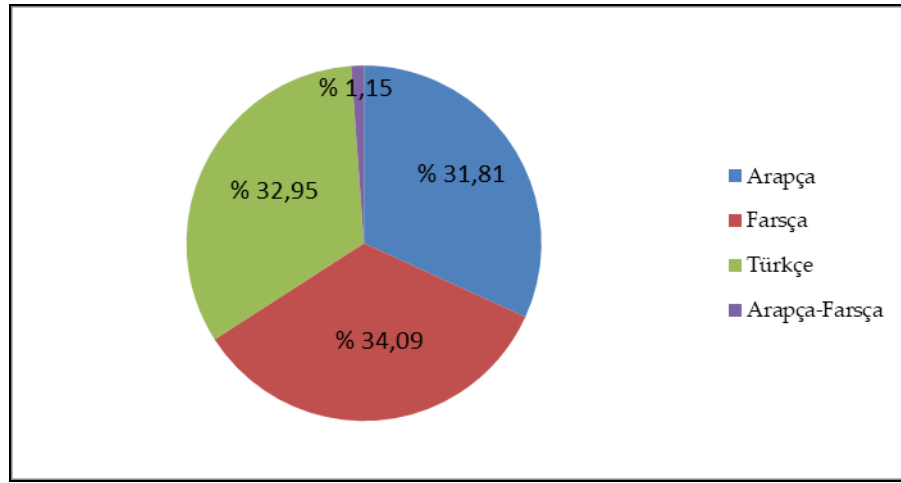
Gazeldeki söz tekrarları beyitsel değil gazelin bütünüyle ilgilidir. *Satar* 8, *Hayâli* 2, *içre* 3, *bir* 2, *leb* 2 kez kullanılmıştır. Diğer sözcükler ise birer kez geçmektedir. Anlaşıyor ki Hayâli, söz tekrarlarına düşmemek için çaba sarf etmiştir. Aynı anlama gelen Türkçe *ben* ve Farsça *hâl* kelimelerini iki farklı dilde kullanması onun söz tekrarlarından kaçındığının göstergesidir.

2.5. Kelime Çeşitleri ve Yapıları

Gazelde tekrarlanan kelimeler bir kelime olarak kabul edildiğinde 76 adet, toplamda ise 88 adet kelimenin kullanıldığı görülmektedir. Bunlardan 30 tanesi Farsça, 29 tanesi Türkçe, 28 tanesi Arapça, 1 tanesi de Arapça-Farsça bileşik kelimedir. Gazeldeki 54 isimden 27'si Arapça, 21'i Farsça, 6'sı Türkçedir. Kullanılan 13 sıfattan 9'u Farsça, 3'ü Türkçe, 1'i Arapçadır. 2 adet zamir, 16 adet fiil, 1 adet edat ve 1 adet bağlacın tümü Türkçedir. Bir adet de Arapça-Farsça bileşik isim kullanılmıştır. Sözcüklerin yüzdeler bakımından grafiksel dağılımı aşağıdaki gibidir.

Grafik 2: Gazeldeki Kelimelerin Dillere Göre Yüzdeler Dağılımı

Yukarıdaki grafiğe bakıldığında, gazelde kullanılan kelimelerin ait olduğu dillerin yüzdeler oranlamasında bir denge olduğu görülür. Bu da Hayâlî'nin üç dile olan hâkimiyetini gösterir.

Gazelde kullanılan kelime çeşitleri ve yapılarıyla ilgili tablo ise aşağıdaki gibidir.

Tablo 1: Kelime Çeşitleri ve Yapıları

	İsim	Sıfat	Zamir	Bağlaç	Edat	Fiil	Toplam
Arapça	27	1					28
Farsça	21	9					30
Türkçe	6	3	2	1	1	16	29
Ar.+Fr.	1						1
Toplam	56	13	2	1	1	16	88

Tabloda görüldüğü üzere gazelde en çok kullanılan kelime türü isimdir. Bu isimlerin yarıya yakını Arapçadır. Sıfatlarda Farsça kelimeler daha çok kullanılır. Kullanılan fiillerin tümü Türkçedir. Arapça-Farsçadan oluşan bir adet bileşik isim bulunmaktadır.

2.6. Tamlama Çeşitleri ve Yapıları

Gazelde 17 adet tamlama kullanılmıştır. Bu tamlamalardan 12 tanesi Farsça, 5 tanesi ise Türkçe tamlama kurallarına göre yapılmıştır. Tamlama çeşitleri ve yapılarıyla ilgili tablo aşağıda verilmiştir.

Tablo 2: Tamlama Çeşitleri ve Yapıları

Tamlamalar	Tamlama Çeşidi	Kelime Özellikleri		
Hatt-ı miskin	Farsça S. T.	Hatt	Arapça	İsim
		Miskîn	Farsça	Sıfat
anber-i sarâ	Farsça S. T.	Anber	Arapça	İsim
		Sârâ	Farsça	Sıfat
Ruhların mihrü	Türkçe İ. T.	Ruh	Farsça	İsim
		Mihr	Farsça	İsim
sulu şeft-âlûye	Türkçe S. T.	Sulu	Türkçe	Sıfat
		Şeft-âlû	Farsça	İsim
Nâr-ı hasret	Farsça İ. T.	Nâr	Arapça	İsim
		Hasret	Arapça	İsim
hayâli hâlinin	Türkçe İ. T.	Hayâl	Arapça	İsim
		Hâl	Farsça	İsim
tıfl-ı Habeş	Farsça İ. T.	Tıfl	Arapça	İsim
		Habeş	Arapça	İsim
Çarh-ı gerdûn	Farsça S. T.	Çarh	Farsça	İsim
		Gerdûn	Farsça	Sıfat
mâh-ı nev na'liyle	Farsça S. T.	Mâh	Farsça	İsim
		Nev	Farsça	Sıfat
		Na'l	Arapça	İsim
bâzâr-ı hüsn	Farsça S. T.	Bâzâr	Farsça	İsim
		Hüsn	Arapça	Sıfat
bir sâgar mey	Türkçe S. T.	Bir	Türkçe	Sıfat
		Sâgar	Arapça	İsim
		Mey	Farsça	İsim
Taht-ı Cemşîd	Farsça İ. T.	Taht	Farsça	İsim
		Cemşîd	Farsça	İsim
efser-i Dârâ	Farsça İ. T.	Efser	Farsça	İsim

		Dârâ	Farsça	İsim
Gûşe-i bî-tûşe-i fakr	Farsça S. T.	Gûşe	Farsça	İsim
		Bî-tûşe	Farsça	Sıfat
		Fakr	Arapça	İsim
kemter gedâ	Türkçe S. T.	Kemter	Farsça	Sıfat
		Gedâ	Farsça	İsim
pâdişâh-ı dehr	Farsça İ. T.	Pâdişâh	Farsça	İsim
		Dehr	Arapça	İsim
Yûsuf-ı Mısr-ı belâgat	Farsça Z. İ. T.	Yûsuf	Arapça	İsim
		Mısr	Arapça	İsim
		Belâgat	Arapça	İsim

2.7. Ses Tekrarları

2.7.1. Paralelizm

Paralelizm, şiir dilinde beyti oluşturan mısralar arasındaki benzer dil birliklerinin ve mütevazin kelimelerin anlamla bütünleşen sesin eşliğinde paralel sıralanışını ifade eden bir terimdir (Macit, 1996:59). Gazeldeki paralelizm şu şekildedir:

1. Beyitte: **Hatt-ı miskînin** lebinde ‘**anber-i sârâ** satar
Ruhların mihrü muhabbet **benlerin** sevda satar
2. Beyitte: İdgehde sen dükkan açtın sulu şeftâlüye
Nâr-ı hasretle yanıp **âşıkların** eyvâ satar
3. Beyitte: Dilde **peykânından** ayrılmaz hayâli **hâlinin**
Güyyâ **tıfl-ı habeştir** Ka’bede hurma satar
4. Beyitte: **Çarh-ı gerdûn mâh-ı nev na’liyle** oldu **müşteri**
Leblerin bazâr-ı **hüsn** içre görüp **helva** satar
5. Beyitte: **Rindler** vardır **harâbat** içre bir **sâgar meye**
Taht-ı Cemşîdi girev kor **efser-i Dârâ** satar
6. Beyitte: **Gûşe-i bî-tûşe-i fakr** içre bir **kemter gedâ**
Vakt olur kim **pâdişâh-ı dehre istiğnâ** satar
7. Beyitte: **Yûsuf-ı Mısr-ı belâgatdir** Hayâli dostum
Anun için kendiyi kıymetle **bî-pervâ** satar

Beyitlere bakıldığında aralarında paralelizm olan kelimeler sevgilinin güzellik unsurları, âşık, astronomi, mitolojik şahsiyetler, istiğna ve tasavvufla ilgilidir. Birinci beyitteki paralelizm dikkat çekicidir. Bir yandan sevgilinin güzellik unsurları verilirken diğer yandan da bu unsurların özellikleri verilmiştir.

2.7.2. Armoni

Aynı seslerin ya da hecelerin bir mısradan ya da beyitte sıkça kullanılmasına armoni denir. Sesler ünlüye asonans, ünsüzse aliterasyon diye adlandırılır. Beyit beyit incelediğimizde şöyle bir tablo ortaya çıkar:

1. Beyitte: Hatt-ı miskînin lebinde *anber-i sârâ satar*
Ruhların mihrü muhabbet benlerin sevdâ *satar*
2. Beyitte: İdgehde *sen dükkân açtın* sulu şeft-âlûye
Nâr-ı hasretle yamp âşıkların eyvâ satar
3. Beyitte: Dilde peykânından *ayrılmaz hayâli hâlinin*
Gûyiyâ tıfl-ı *habeştir Ka'bede hurmâ satar*
4. Beyitte: Çarh-ı gerdûn *mâh-ı nev na'liyle* oldu müşteri
Leblerin *bazâr-ı hüsn* içre görüp *helvâ satar*
5. Beyitte: *Rindler vardır harâbat içre bir sağar* meye
Taht-ı Cemşîdi *girev kor efser-i Dârâ satar*
6. Beyitte: *Gûşe-i bî-tûşe-i fakr içre bir kemter gedâ*
Vakt olur kim pâdişâh-ı dehre istiğnâ satar
7. Beyitte: *Yûsuf-ı Mısr-ı belâgatdir Hayâli dostum*
Anun için kendiyi kıymetle *bî-pervâ satar*

Beyitler asonans ve aliterasyon açısından ayrı ayrı ele alınmıştır. Asonans ve aliterasyon oluşturan harfler italik ve kalın olarak gösterilmiştir. Görüldüğü üzere Hayâli daha çok asonansı tercih etmiştir. Bunu da daha çok "a" sesiyle sağlamıştır. Bu sesin kullanılması Hayâlî'nin, düşündüklerini şiirde haykırarak haykırarak söylemesine imkân sağlamış gibidir. Bunda onun sahip olduğu tasavvufi düşüncelerin etkisi vardır. Aliterasyonu sağlayan seslerden en çok "n" sesi kullanılmıştır.

2.8. Gazelin Anlam İçeriği

Bütün sözlü ve yazılı ürünlerde olduğu gibi bu gazelinde bir göndericisi, iletisi (mesaj) ve alıcısı vardır. Gazelin göndericisi şairin kendisidir. İlk dört beyitte alıcı sevgili iken son üç beyitte alıcı belirsiz hâle gelir. Bunda şairin son üç beyiti didaktik manada kullanmasının rolü vardır. Son üç beyitte şairin genele mesajı vardır. Şair ilk dört beyitte sevgilinin özelliklerinden bahsederek onu yüceltir. 5. ve 6. beyitlerde tasavvufun içeriğinden ve

mutasavvıf kişilerin özelliklerinden bahseder. Son beyitte ise kendini ve sanatını över. Gazelin anlam incelemesi aşağıdaki tabloda belirtilmiştir.

Tablo 3: Gazelin Anlam Çerçevesi

Beyitler	Gönderici	İleti (Mesaj)	Alıcı
1. Beyit	Şair	Sevgilinin güzellik unsurlarının çeşitli özelliklere sahip olmasının anlatılması.	Sevgili
2. Beyit	Şair	Âşıkların, güzellik unsurlarından dolayı acı çektiklerinin ifade edilmesi.	Sevgili
3. Beyit	Şair	Güzellik unsurlarından ayrılamama durumunun belirtilmesi.	Sevgili
4. Beyit	Şair	Güzellik unsurlarının tatlılığının ve tercih edilmesinin dile getirilmesi.	Sevgili
5. Beyit	Şair	Rind olanın sadece ilahi aşkı tercih etmesi gerektiğinin söylenmesi.	Genel
6. Beyit	Şair	Allah katında herkesin eşit olduğunun vurgulanması.	Genel
7. Beyit	Şair	Şairin kendini ve sanatını övmesi.	Genel

Sonuç

Hayâlî'nin "*satar*" redifli gazeli klasik olarak şerh edilmiş, ses ve söz tekrarları bakımından yapısalıcı anlayışla değerlendirilmiştir. Gazel genel olarak tasavvufi mesajlar veren bir gazeldir. Müstağni olunması anlayışı ve insanlar arasındaki eşitlikten bahsedilmiştir. 5. ve 6. beyitte rindlik vurgusu yapılmış, ilahi aşkın önemi belirtilmiştir.

88 kelimedenden oluşan bu gazelin 23 kelimesi imalelidir. Bu oran şiirin vezne uydurulmasında güçlükler yaşandığını gösterir. 2. beytin ilk mısrasında iki kez zihaf yapılmıştır. Bu durumun bir mısradaki iki kez yaşanması şiir için doğru değildir. Şiirde üç kelimedede med, yine üç kelimedede vasl yapılmıştır. Med yapılan kelimeler Farsça olup, usulüne uygun bir şekilde gerçekleştirilmiştir. Gazelde asonans ve aliterasyona sıkça yer verilmiştir. Ünlü harflerden "a"nın, ünsüzlerden "n"nin sıkça kullanıldığı görülmektedir. Özellikle "a" harfindeki asonansın yoğunluğu, Hayâlî'nin bir durumu gür bir sesle sergilemek istediği izlenimini uyandırır. Hayâlî, söz tekrarlarına düşmemiştir. Dili kullanma oranlarına bakıldığında Hayâlî'nin Arapça, Farsça ve Türkçe kelimeleri hemen hemen aynı oranda kullandığı müşahade edilir. Bu da Hayâlî'nin üç dile olan hâkimiyetini ve şiir sanatındaki gücünü gösterir. "*Satar*" redifi gazelde "benzemek, bir eşyayı satmak, tatlı sözler söylemek, sergilemek, tercih etmek ve değerli göstermek" gibi anlamlarda kullanılmıştır.

Şiirde iki şahsiyetten bahsedilebilir. Bunlar âşık ve sevgilidir. Sevgili, güzellik unsurlarıyla ön plana çıkar. Âşık ise iki şekilde görülür. Bir yandan sevgilinin güzelliğine hayrandır ve onun güzelliğini över. Diğer yandan

rindin sahip olması gereken özelliklerden bahsederek öğretici bir profille karşımıza çıkar. İkinci görünümü onun tasavvufun etkisinde olduğunu ortaya koyar.

Kaynakça

Aşkar, Mustafa. (1998). *Niyazî-İ Mısrî ve Tasavvuf Anlayışı*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Devellioğlu, Ferit (1995). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi.

Gibb, E. J. Wilkinson. (1999). *Osmanlı Şiir Tarihi III-V*. Ankara: Akçağ Yayınları.

İpekten, Haluk. (1994). *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

İsen, Mustafa. (1999). *Latîfî Tezkiresi*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Kurnaz, Cemal. (1996). *Hayâlî Bey Divânı'nın Tahlili*. İstanbul: MEB Yayınları.

Kurnaz, Cemal. (1998). "Hayâlî". *DİA* (C. 17, s. 5-7). Ankara: TDV Yayınları.

Kurnaz, Cemal. (2019). Kanunî'nin En Sevdiği Şairi: Hayâlî Bey. *Dil ve Edebiyat*, Erişim Adresi: http://content.lms.sabis.sakarya.edu.tr/Uploads/49028/46087/hayali_bey-cemal_kurnaz.pdf, Erişim Tarihi: 19/01/2019.

Levend, A. Sırrı. (1984). *Divan Edebiyatı*. İstanbul: Enderun Kitabevi

Macit, Muhsin. (1996). *Divân Şiirinde Âhenk Unsurları*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Mengi, Mine. (1995). *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Nâci, Muallim. (1995). *Osmanlı Şairleri*. Ankara: MEB Yayınları.

Onay, A. Talât. (1996). *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*. İstanbul: MEB Yayınları.

Pala, İskender. (1995). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Şentürk, A. Atilla. & Kartal, Ahmet. (2015). *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

Şentürk, A. Atilla. (2016). *Osmanlı Şiiri Antolojisi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Tarlan, A. Nihat. (1992). *Hayâlî Divanı*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Tökel, D. Ali. (2000). *Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar*. Ankara: Akçağ Yayınları.

